

Katarzyna Kabacińska-Łuczak

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

ORCID: 0000-0001-8098-3403

BHW 50/2025

ISSN 1233-2224

DOI: 10.14746/bhw.2025.50.17

**Bibliografie w badaniach historyczno-pedagogicznych.
Refleksje na marginesie książki Renaty Bednarz-Grzybek, Moniki
Hajkowskiej pt. *Edukacja zdrowotna i turystyka uzdrowiskowa
z perspektywy polskojęzycznej prasy uzdrowiskowej (1844–1914).*
Bibliografia, Lublin 2024, 220 s.**

Abstract. Bibliographies in Historical and Pedagogical Research: Reflections on the Book by Renata Bednarz-Grzybek and Monika Hajkowska, *Health Education and Spa Tourism from the Perspective of Polish-Language Spa Press (1844–1914). Bibliography*, Lublin 2024, ss. 220.

This paper is inspired by the monograph by Renata Bednarz-Grzybek and Monika Hajkowska, *Health Education and Spa Tourism from the Perspective of Polish-Language Spa Press (1844–1914). Bibliography*, Lublin 2024. Its aim is to reflect on the significance of bibliographies (particularly specialized ones) in historical and teaching research.

Keywords: bibliography, specialized bibliography, spa press, spa tourism (or balneology tourism)

(Nie)każdy potrafi poprawnie skonstruować bibliografię¹ w postaci uporządkowanego wykazu dokumentów dobranych według przyjętych kryteriów, spełniającego określone zadanie informacyjne², jednak wielu z naukowców, szczególnie prowadzących badania humanistyczne i społeczne, korzysta z różnego rodzaju bibliografii.

¹ „Dziedzina wiedzy i działalności praktycznej obejmująca swoim zakresem problemy opisywania dokumentów w celu ich identyfikacji oraz zasady tworzenia i użytkowania bibliografii” *Słownik terminologiczny z zakresu bibliografii i katalogowania* <https://sternik.bn.org.pl/vocab/index.php?tema=672&bibliografia> [dostęp: 9.10.2025].

² I. Swoboda, *Polskie bibliografie dziedzinowe jako źródło danych do badań biblio- i naukometrycznych*, „Bibliotheca Nostra. Śląski kwartalnik naukowy” 2018, nr 51, s. 138–167; por. *Bibliografafi@. Historia, teoria, praktyka*, red. J. Woźniak-Kasperek, J. Franke, Warszawa 2016.

Początki tworzenia polskich bibliografii wzbudzają kontrowersje co do posiadania świadomości bibliograficznej ich twórców³. Uogólniając, w wiekach XVII i XVIII można upatrywać pewnych zaczątków konstruowania bibliografii w dziełach Szymona Starowolskiego, Józefa Załuskiego, Samuela Lindego, Józefa Ossolińskiego czy Feliksa Bentkowskiego, a rozwoju w wieku XIX, czego przykładem może być dzieło Karola Estreichera, ojca bibliografii polskiej⁴. W czasach zaborów „z pobudek patriotycznych zainteresowano się w sposób szczególny opracowaniem źródeł pozwalających na zarchiwizowanie piśmiennictwa krajowego”⁵. Właśnie owa archiwizacja jest istotnym, choć nie jedynym, zadaniem bibliografii. „Z czasem, jak twierdzi Alicja Matczuk, zaczęły przemawiać silniej względy utilitarne i merytoryczne, a mianowicie potrzeby nauki i życia społecznego”⁶.

W literaturze przedmiotu przyjęto, że bibliografie dzieli się na ogólne i specjalne⁷, które są nadrzędne wobec bibliografii konkretnych dziedzin i zagadnień⁸. Te ostatnie mogą mieć ograniczony zakres treściowy do jednej dziedziny lub zagadnienia oraz ograniczony zasięg – jedna epoka, rejon, osoba⁹. Zakres bibliografii określony jest przez treść dokumentów objętych spisem. Jednym z rodzajów bibliografii ze względu na zasięg chronologiczny jest bibliografia retrospektywna, obejmująca dokumenty opublikowane w „zamkniętym okresie przeszłości”¹⁰.

Bezsprzecznie bibliografie dziedzin i zagadnień stanowią istotny aspekt warsztatu badawczego, zwłaszcza że „rejestrują piśmiennictwo charakteryzujące się wspólną treścią”¹¹, pełniąc podstawowe funkcje: informacyjną, dokumentacyjną oraz porządkującą. Bibliografia dziedzinowa „Miała być «drogowskazem» dla kolejnych badaczy, inwentarzem dotychczasowego dorobku pisarskiego, ale też źródłem zawodowej terminologii”¹².

³ Por. H. Hleb-Koszańska, *Spór o początki bibliografii w Polsce*, Warszawa 2003; A. Nowak, *Jeszcze o początkach bibliografii polskiej*. Starowolski czy Łasicki, w: *Profile nauki o książce*, pod red. J. Pomorskiego, Lublin 1988; J. Korpała, *Dzieje bibliografii w Polsce*, Warszawa 1969; por. A. Gołda, *Teoria bibliografii w II Rzeczypospolitej*, Katowice 2018, s. 52–105.

⁴ Por. A. Matczuk, *U progu nowożytnej polskiej bibliografii dziedzinowej*. Julian Aleksander Kamiński i jego „Piśmiennictwo polskie rolniczo-technologiczne od roku 1549 do 1835 (1836)”, „Folia Bibliologica” 2016, nr 57, s. 35–63; J. Korpała, op. cit., s. 9–212.

⁵ A. Gołda, op. cit., s. 10.

⁶ A. Matczuk, *U progu nowożytnej polskiej bibliografii*, op. cit., s. 36.

⁷ Por. rozważania dotyczące typologii i klasyfikacji bibliografii, w: *Bibliografia. Metodyka i organizacja*, pod red. Z. Żmigrodzkiego, Warszawa 2000, s. 35–45.

⁸ Ibidem, s. 230.

⁹ Por. A. Gołda, op. cit., s. 246–270.

¹⁰ Por. *Słownik terminologiczny z zakresu bibliografii i katalogowania*; por. A. Matczuk, *Mecenat nad bibliografiami dziedzinowymi w okresie zaborów*, „Folia Bibliologica” 2013/2014, nr 55/56, s. 53–65.

¹¹ I. Swoboda, op. cit., s. 138.

¹² Ibidem, s. 251–252.

W badaniach historyczno-pedagogicznych bibliografie dziedzinowe, zarówno bieżące, których przykładem mogą być tworzone od 2002 r. przez prof. dr hab. Annę Grucę (Uniwersytet Jagielloński w Krakowie) bibliografie historii wychowania, szkolnictwa i myśli pedagogicznej w Polsce za dany rok i publikowane na łamach „Biuletynu Historii Wychowania”¹³, jak i retrospektywne stanowią wartość dodaną podczas prowadzonych kwerend, są pewną bazą dla różnego rodzaju badań, a przede wszystkim wprowadzają ład informacyjny oraz najpełniejszy obraz piśmiennictwa dziedziny i zagadnienia.

Bez wątpienia monografia dwóch pracowniczek Instytutu Pedagogiki Wydziału Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, prof. UMCS dr hab. Renaty Bednarz-Grzybek¹⁴ i dr Moniki Hajkowskiej¹⁵, należy do retrospektywnej bibliografii dziedziny¹⁶, bibliografii specjalnej o zakresie ograniczonym do zagadnienia

¹³ Bibliografia, publikowana na łamach „Biuletynu Historii Wychowania”, rejestruje druki zwarte, artykuły z czasopism i prac zbiorowych, wydane od 2002 r. Układ bibliografii jest rzeczowy według schematu: I. Opracowania ogólne. Bibliografie; II. Rozwój oświaty, wychowania i myśli pedagogicznej (Opracowania ogólne; okres do 1795 r.; okres 1795–1918; okres 1918–1939; okres 1939–1945; okres 1945–1989; okres 1989–2020; oświata polonijna); III. Dzieje szkół różnych stopni (szkoły podstawowe i zakłady wychowawcze; szkoły ponadpodstawowe ogólnokształcące; szkoły zawodowe; zakłady kształcenia nauczycieli (z wyjątkiem szkół wyższych); szkoły wyższe); IV. Biografie (zbiory życiorysów; poszczególne biografie); V. Dzieje oświaty pozaszkolnej (oświata dorosłych, biblioteki); VI. Dzieje ruchu nauczycielskiego (opracowania ogólne; pamiętniki nauczycieli); VII. Organizacje młodzieżowe (harcerstwo, inne).

¹⁴ R. Bednarz-Grzybek, *Zalecenia lekarzy w zakresie edukacji zdrowotnej – doniesienia prasy zdrowotnej na przełomie XIX i XX wieku*, w: *Rozważania o polskiej edukacji w 250. rocznicę powołania Komisji Edukacji Narodowej (1773–2023). Zbiór studiów*, pod red. K. Dormus, A. Włoch, Kraków 2024, s. 245–270; R. Bednarz-Grzybek, M. Ziolkowska, *Lekarz, redaktor, społecznik: Zygmunt Wąsowicz i jego wkład w popularyzację leczenia uzdrowiskowego*, „Studia Edukacyjne” 2024, nr 74, s. 81–93; *Uzdrowisko Busko-Zdrój w doniesieniach prasy zdrowotnej z przełomu XIX i XX w. Na marginesie rozważań o edukacyjnej funkcji czasopism*, „Saeculum Christianum” 2024, t. 31, nr 1, s. 232–246; *Kosowska lecznica Apolinarego Tarnawskiego w doniesieniach polskojęzycznych czasopism uzdrowiskowych (XIX/XX w.)*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” 2022, t. 57, z. 2, s. 5–26; *Rok z życia uzdrowiska w Ciechocinku – reklamowo informacyjny wymiar jednodniówek ciechocińskich (1910)*, [A year in the life of a health resort in Ciechocinek – the advertising and informative dimension of the one-day papers in Ciechocinek (1910)], „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2021, t. 24, z. 1(61), s. 131–146; *Opieka i wychowanie z perspektywy „Zdroju Ciechocińskiego” (1907–1910)*, „Acta Balneologica” 2020, nr 3 (161), s. 191–197; *Wychowanie zdrowotne na łamach polskojęzycznych czasopism uzdrowiskowych (1844–1914)*, Lublin 2018; *Kwestia kobieca. Rodzina – Wychowanie – Edukacja. Bibliografia adnotowana zawartości czasopisma „Bluszczy” (wybór za lata 1865–1905)*, Lublin 2016.

¹⁵ M. Hajkowska, *Higiena na łamach czasopisma „Zdrowie” (1878–1880)*, w: *Studia z dziejów książki, prasy i bibliotek. Stan badań za lata 2010–2013*, red. Z. Kropidłowski, D. Spychała, Bydgoszcz 2014, s. 197–212; *Higiena w poglądach Romualda Płaskowskiego (1821–1896)*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio J – Paedagogia – Psychologia” 2018, Vol 31, No 2, s. 61–76.

¹⁶ „Retrospektywne bibliografie dziedzin w pierwszej połowie XIX w. powstawały w ramach prac z zakresu historii poszczególnych nauk, gdyż w okresie tym historię wiedzy pisało według konwencji bibliograficznej”, A. Matczuk, *U progu nowożytnej polskiej bibliografii*, op. cit. s. 38. Badacze ewolucji bibliografii upatrują w temporalnym rozwoju kształtowania bibliografii dziedzin dwie drogi. Pierwsza wynikała z wprowadzania do czasopism specjalistycznych działu o nowościach literatury fachowej, co wpłynęło na powstanie załączków polskich bieżących bibliografii dziedzinowych. Druga droga polegała na uzupełnieniu odpowiednich części dzieła Feliksa Bentkowskiego pt. *Historia literatury polskiej wystawionej w spisie dzieł drukiem ogłoszonych* (Warszawa 1814), co dało początek bibliografiom retrospektywnym; por. A. Matczuk, *U progu nowożytnej polskiej bibliografii*, op. cit., s. 37.

edukacji zdrowotnej i turystyki uzdrowiskowej z perspektywy polskojęzycznej prasy zdrojowej (1844–1914). Nie ulega wątpliwości, że istotną cechą tej książki, zgodnie z warsztatem pisarskim tworzenia bibliografii dziedzinowej, jest jej kompletność. Autorki eksplorowały pole badawcze, które do tej pory nie zostało w pełni rozpoznane, a inspiracją do podjęcia tak szczegółowego zagadnienia był niewykorzystany naukowo materiał źródłowy zebrany na potrzeby książki R. Bednarz-Grzybek pt. *Edukacja zdrowotna i turystyka uzdrowiskowa w polskojęzycznej prasie zdrojowej. Lata 1844–1914*. Dodać należy, że analizowana monografia uzupełnia istniejące bibliografie m.in. Sabiny Tyczki i współpracowników *Bibliografia uzdrowisk polskich* (Poznań 1977), Ireny Ponikowskiej i Jana Wiesława Kochańskiego *Bibliografia. Balneologia i medycyna fizykalna. Lata 1951–2013* (Warszawa 2014), Jerzego Otockiego *Bibliografia polskiego piśmiennictwa uzdrowiskowego za lata 1945–1981*¹⁷.

Według Franciszka Koeniga współczesna bibliografia dziedzinowa ma kilka ważnych cech. Gromadzi rozproszone materiały powiązane tematycznie, jest dla badaczy warsztatem pracy, jest formą upowszechniania wiedzy¹⁸. Walorem pracy R. Bednarz-Grzybek i M. Hajkowskiej jest nie tylko kryterium tematyczne zastosowane w pracy, ale także kryterium formalne odnoszące się do datacji i obszaru ukazywania się czasopism. Oba kryteria pomagają usystematyzować materiał źródłowy¹⁹. Autorki zwracają uwagę, że „prasa polska pod zaborami ukazywała się w ramach różnych porządków prawnych, kulturalnych i polityczno-gospodarczych trzech państw zaborczych”²⁰. Naukowczynie, słusznie, ułożyły wychowanie zdrowotne w pedagogice społecznej, pokazując specjalistyczną prasę zdrojową jako źródło wiedzy, a także jej rolę w kształtowaniu opinii publicznej²¹. Kwestię tę usystematyzowały we wprowadzeniu, charakteryzując odpowiednie tytuły czasopism zgodnie z przyjętymi kryteriami czasowymi (lata publikowania czasopisma) i przestrzennymi (zabór) w odniesieniu do znanej literatury przedmiotu. Wykorzystując podstawowe funkcje bibliografii dziedzinowej – informacyjną, dokumentacyjną oraz porządkującą, Autorki udowodniły, że „Podstawowa rola bibliografii dziedzinowej to dokumentacja piśmiennictwa określonej dyscypliny wiedzy”²².

Nie ulega wątpliwości, że bibliografia dziedzinowa wyznacza wstępny etap pracy badawczej. Monografia Renaty Bednarz-Grzybek i Moniki Hajkowskiej stanowi dobrze przygotowaną podstawę źródłową dla dalszych poszukiwań dokumentacyjnych

¹⁷ W „Problemy Uzdrowiskowe” 1982, z. 7/12.

¹⁸ F. Koenig, *Polska bibliografia organów prof. Marii Szymanowicz jako narzędzie badań organoznawczych*, „Folia Organologica. International yearbook of organ and organ music” 2020, nr 3, s. 82–84.

¹⁹ A. Gołda, op. cit., s. 230.

²⁰ Wprowadzenie, w: R. Bednarz-Grzybek, M. Hajkowska, *Edukacja zdrowotna i turystyka uzdrowiskowa z perspektywy polskojęzycznej prasy zdrojowej (1844–1914)*. Bibliografia, Lublin 2024, s. VIII.

²¹ Ibidem, s. IX.

²² J. Sadowska, *Bibliografia dziedzinowa dzisiaj – znaczenie i przyszłość*, „Bibliograficzne bazy danych: perspektywy i problemy rozwoju” 2017, nr 25. Materiały Konferencyjne EBIS https://ebibojs.pl/index.php/Mat_konf/article/view/602/643 [dostęp: 9.10.2025]

i historycznych, zarówno szczegółowych, jak i syntez edukacji zdrowotnej oraz turystyki uzdrowiskowej. „Celem niniejszej publikacji – jak słusznie zauważają Autorki – było ocalenie pracy naukowej i popularyzatorskiej kilku pokoleń polskich lekarzy, społeczników i publicystów, którzy na łamach prasy zdrojowej propagowali edukację zdrowotną społeczeństwa”²³. Zapewne badacze z różnych dyscyplin, chcąc podjąć rozważania nad prasą zdrojową, korzystając z analizowanej monografii, mogą być pewni rzetelności prowadzonych badań oraz kompetencji merytorycznych Autorek.

Należy podkreślić zasadność przyjętych w książce *Edukacja zdrowotna i turystyka uzdrowiskowa z perspektywy polskojęzycznej prasy zdrojowej (1844–1914)*. Bibliografia kryteriów selekcji materiałów. Przeprowadzono kwerendę obejmującą 42 czasopisma polskojęzycznej prasy uzdrowiskowej, a jej celem było stworzenie możliwie kompletnej listy tytułów czasopism. Kryteria treściowe obejmowały: przede wszystkim treść tekstu oraz jego funkcję, co wpłynęło na trafny wybór zarówno periodyków balneologicznych, naukowych, jak i popularnonaukowych, a także uwzględnienie różnych gatunków prasoznawczych (artykuły, reportaże, felietony, polemiki, korespondencje, listy do redakcji). Poddano analizie treść notatek prasowych o charakterze sprawozdawczym i informacyjnym oraz stałe rubryki w czasopismach. Co ważne, Autorki wyjaśniły, jakie materiały prasowe i z jakiego powodu nie zostały uwzględnione w spisie bibliograficznym.

Selekcja materiałów z perspektywy kryteriów formalnych obejmowała m.in. ramy temporalne. Rok 1844 wyznaczyła edycja pierwszego czasopisma o charakterze uzdrowiskowym, czyli „Ondyny Druskenickich Źródeł”, a 1914 – wybuch pierwszej wojny światowej, która przerwała wydawanie wielu omawianych w publikacji tytułów i „znacząco zmieniła priorytety zarówno wydawnictw, jak i czytelników”²⁴. Ponadto zakwalifikowano do analizy źródła prasowe, których tytuł i/lub podtytuł miał związek z problematyką edukacji zdrowotnej i turystyki uzdrowiskowej. Co ważne, wzięto także pod uwagę miejsce publikacji czasopisma, i tak: spośród 42 czasopism najwięcej, bo 21, ukazywało się w zaborze austriackim²⁵, 20 w Królestwie Polskim²⁶, a tylko

²³ Wprowadzenie, op. cit., s. XIX.

²⁴ Ibidem, s. XXIII.

²⁵ W zaborze austriackim: „Gazeta Zakopiańska” (1893), „Giewont” (1902), krakowska „Krynica” (1873–1877), krynicka „Krynica” (1885–1895; 1901–1914), „Lista Gości w Zakopanem” (1890–1903), „Nasza Turystyka” (1913–1914), „Nasze Źdroje” (1910–1913), „Nasze Źdroje i Nasza Turystyka” (1914), „Pamiętnik Polskiego Towarzystwa Balneologicznego” (1905, 1909, 1914), „Przegląd Zdrojowo-Kąpielowy i Przewodnik Turystyczny” (1909–1914), „Przegląd Zdrojowy” (1902–1906), „Przegląd Zdrojowy i Turystyczny” (1907), „Przegląd Zdrojowy, Sportowy i Turystyczny” (1908), „Przewodnik Kąpielowy” (1904–1908), tarnowski „Wodnik” (1914), krakowskie „Zakopane” (1891), zakopiańskie „Zakopane” (1907), dwa zakopiańskie „Zakopane” (1908–1914), „Zakopianin” (1899), krakowskie „Zdrojowiska” (1872–1874), dwa krakowskie „Zdrojowiska” (1898), „Zdrojownictwo i Turystyka” (1914).

²⁶ W zaborze rosyjskim: „Echa Zdrojowe. Organ zdrojowisk polskich” (1914), „Kurjer Ciechociński” (1908), „Kurjer Sezonowy Zakładu Leczniczego w Busku” (1898–1904), „Letnisko. Tygodnik Ilustrowany. Kurier podmiejski. Przewodnik praktyczny” (1909), „Lista Gości Nałęczowskich” (1907–1912), „Nowiny

l w pruskim²⁷. Kolejną ważną kwestią było kryterium ukazywania się czasopisma tylko w języku polskim. Podsumowując, należy stwierdzić, że Autorki z pełną konsekwencją i namysłem zastosowały przyjęte kryteria selekcji materiału, zwracając szczególną uwagę na dobór czasopism, a w ich obrębie tekstów (różnych gatunków) i ich treści podejmującej szeroko pojętą edukację zdrowotną i turystykę uzdrowiskową.

Bibliografia drukowana składa się z kilku podstawowych elementów: tytułatura, spis treści, przedmowa i wstęp, wykaz skrótów i symboli, zrzęb główny, indeksy²⁸. Renata Bednarz-Grzybek i Monika Hajkowska, respektując wymogi tworzenia bibliografii, skonstruowały poprawną strukturę monografii. Tytułatura jest adekwatna do treści. Wprowadzenie zawiera wszystkie ważne informacje zapisane zgodnie z konstrukcją wstępów bibliograficznych, co świadczy o dużej świadomości metodologicznej. Autorki scharakteryzowały piśmiennictwo zdrojowe, ustaliły dostępność materiałów źródłowych, sformułowały cel badań, wyczerpująco opisały stan badań, przedstawiły kryteria selekcji materiału oraz zapisały przyjęte zasady opisu bibliograficznego, a także układu bibliografii i spisów pomocniczych. Autorki wykonały szeroko zakrojoną kwerendę w zbiorach bibliotecznych, zarówno w katalogach tradycyjnych, jak i cyfrowych. Uznały, słusznie, że autopsja czasopism będzie najbardziej wiarygodną formą analizy, pomimo iż „szybko następująca digitalizacja źródeł nawet z odległej przeszłości spowodowała [...] «powrót do archiwum»”²⁹.

W dalszej części pracy znajdują się wykazy: literatury, skrótów, czasopism. W bibliografii zastosowały opis rejestracyjny, czyli „wymieniający cechy dokumentu potrzebne do jego rozpoznania oraz zaklasyfikowania rzeczowego”³⁰. Trudnością było odszyfrowanie pseudonimów i kryptonimów, co w znamienitej większości się udało. Niewątpliwie Autorki drobiazgowo prześledziły zmiany poszczególnych tytułów czasopism, weryfikując nieścisłości występujące w literaturze przedmiotu. Główny zrzęb bibliografii został opracowany według tytułów czasopism (alfabetycznie), a w ich obrębie w układzie chronologicznym, a wszystkie opisy zostały ponumerowane – ogółem jest ich 3528. Cenne są również dla Czytelnika, umieszczone na końcu monografii, indeksy: osobowy, kryptonimów i pseudonimów oraz geograficzny.

Ciechocińskie” (1913–1914), „Ondyna Druskienickich Źródeł” (1844–1846), „Tydzień Ciechociński” (1912), „Wody Mineralne. Ciechocinek. Busko. Solec. Druskieniki. Birsztany. Nowe Miasto. Sławinek. Rzecz poświęcona zakładom i gościom zdrojowym” (1875), „Źródło Ciechociński. Zdrojowiska, miejsca kąpielowe, sanatoria” (1907–1910). W powyższym spisie pominięto jednodzińki, por. *Wykaz czasopism*, w: R. Bednarz-Grzybek, M. Hajkowska, op. cit., s. XXXV–XXXVIII.

²⁷ W zaborze pruskim: „Copočka Gazetka Kąpielowa” (1897–1903).

²⁸ O *bibliografii i bibliografiach*, cz. 1, oprac. M. Wołoszyn, Rzeszów 2014; por. A. Mitura-Karwowska, *Bibliografia zawartości czasopisma „Kwartalnik Historyczny” za lata 1887–2004*, Warszawa 2007, s. 9.

²⁹ Z. Melosik, *Mit uniwersalnej biblioteki i idea definitywnej książki. Konteksty i kontrowersje*, „Studia Edukacyjne” 2023, nr 70, s. 68.

³⁰ H. Sawoniak, *Rozwój metodyki bibliograficznej w Polsce w okresie powojennym*, w: *Druga Ogólnokrajowa Narada Bibliografów*, Warszawa 1967, Biblioteka Narodowa Prace IB nr 9, s. 56, za: J. Korpała, op. cit., s. 333.

Badanie zawartości tematycznej poszczególnych tytułów czasopism tworzy bazy materiałowe służące badaczom do wykorzystania danych jednostkowych³¹. Jadwiga Sadowska zwróciła uwagę, że funkcjonujące Google Scholar, serwisy dziedzinowe, czasopisma online, otwarte repozytoria, biblioteki cyfrowe itp. „są ważnymi źródłami informacji, komplementarnymi wobec bibliografii dziedzinowych”³². I zapewne „przyszłość należy do otwartych bibliograficzno-abstraktowych baz danych z linkami do pełnych tekstów”³³, jednak retrospektywne bibliografie podejmujące problematykę jednego zagadnienia tworzą spójny i kompletny materiał do badań historyczno-pedagogicznych.

Wprawdzie różne serwisy dostępne w internecie, czasopisma online, portale i bazy danych bardzo ułatwiają i przyspieszają poszukiwania, ale nie znajdziemy w nich wszystkiego. To, że wielu współczesnych badaczy nie korzysta z dziedzinowych baz danych, poszukując interesujących ich materiałów w inny sposób, nie może być uznane za normę. [...] nie da obrazu całej dyscypliny, a to jest również rola bibliografii dziedzinowych, zwłaszcza w dłuższej perspektywie czasowej. Zwróćmy jeszcze uwagę na rolę bibliografii dziedzinowej w upowszechnianiu dorobku naukowego indywidualnych badaczy, włączaniu ich do obiegu informacyjnego i komunikacji naukowej³⁴.

Jeśli więc „Zadaniem bibliografii dziedziny lub zagadnienia jest świadczenie pomocy badaczowi oraz pracownikowi działalności praktycznej: zarejestrowane materiały zwalniają uczonego od żmudnej i czasochłonnej pracy docierania do rozproszonych dokumentów dotyczących zagadnienia, które bierze na warsztat”³⁵, to książka Renaty Bednarz-Grzybek i Moniki Hajkowskiej z całą pewnością będzie przydatna nie tylko dla naukowców (historyków, lekarzy, socjologów) eksplorujących problematykę edukacji zdrowotnej i turystyki uzdrowiskowej, ale także dla prasoznawców i wszystkich tych osób, dla których prasa zdrowotna jest ważnym źródłem odkrywania przeszłości.

Bibliografia

- Bednarz-Grzybek R., *Kosowska lecznica Apolinarego Tarnawskiego w doniesieniach polskojęzycznych czasopism uzdrowiskowych (XIX/XX w.)*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” 2022, t. 57, z. 2.
- Bednarz-Grzybek R., *Kwestia kobieca. Rodzina – Wychowanie – Edukacja. Bibliografia adnotowana zawartości czasopisma „Bluszcz” (wybór za lata 1865–1905)*, Lublin 2016.

³¹ Por. I. Swoboda, op. cit., s. 145.

³² J. Sadowska, op. cit., s. 8.

³³ Ibidem, s. 10.

³⁴ I. Swoboda, op. cit., s. 6.

³⁵ H. Hleb-Koszańska, *Bibliografia dla niewtajemniczonych*, Wrocław 1974, s. 58–59, za: J. Sadowska, *Bibliografia dziedzinowa dzisiaj*.

- Bednarz-Grzybek R., *Opieka i wychowanie z perspektywy „Zdroju Ciechocińskiego” (1907–1910)*, „Acta Balneologica” 2020, nr 3.
- Bednarz-Grzybek R., *Rok z życia uzdrowiska w Ciechocinku – reklamowo informacyjny wymiar jednodniówek ciechocińskich (1910)*, [A year in the life of a health resort in Ciechocinek – the advertising and informative dimension of the one-day papers in Ciechocinek (1910)], „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2021, t. 24, z. 1 (61).
- Bednarz-Grzybek R., *Uzdrowisko Busko-Zdrój w doniesieniach prasy zdrojowej z przełomu XIX i XX w. Na marginesie rozważań o edukacyjnej funkcji czasopism*, „Saeculum Christianum” 2024, t. 31, nr 1.
- Bednarz-Grzybek R., *Wychowanie zdrowotne na łamach polskojęzycznych czasopism uzdrowiskowych (1844–1914)*, Lublin 2018.
- Bednarz-Grzybek R., *Zalecenia lekarzy w zakresie edukacji zdrowotnej – doniesienia prasy zdrojowej na przełomie XIX i XX wieku*, w: *Rozważania o polskiej edukacji w 250. rocznicę powołania Komisji Edukacji Narodowej (1773–2023). Zbiór studiów*, pod red. K. Dormus, A. Włoch, Kraków 2024.
- Bednarz-Grzybek R., Hajkowska M., *Edukacja zdrowotna i turystyka uzdrowiskowa z perspektywy polskojęzycznej prasy zdrojowej (1844–1914). Bibliografia*, Lublin 2024.
- Bednarz-Grzybek R., Ziółkowska M., *Lekarz, redaktor, społecznik: Zygmunt Wąsowicz i jego wkład w popularyzację leczenia uzdrowiskowego*, „Studia Edukacyjne” 2024, nr 74.
- Bibliografia. Metodyka i organizacja*, pod red. Z. Żmigrodzkiego, Warszawa 2000.
- Bibliografafi@. Historia, teoria, praktyka*, red. J. Woźniak-Kasperek, J. Franke, Warszawa 2016.
- Gołda A., *Teoria bibliografii w II Rzeczypospolitej*, Katowice 2018.
- Hajkowska M., *Higiena na łamach czasopisma „Zdrowie” (1878–1880)*, w: *Studia z dziejów książki, prasy i bibliotek. Stan badań za lata 2010–2013*, pod red. Z. Kropidłowskiego, D. Spychały, Bydgoszcz 2014.
- Hajkowska M., *Higiena w poglądach Romualda Pląskowskiego (1821–1896)*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio J – Paedagogia–Psychologia” 2018, Vol 31, No 2.
- Hleb-Koszańska H., *Bibliografia dla niewtajemniczonych*, Wrocław 1974.
- Hleb-Koszańska H., *Spór o początki bibliografii w Polsce*, Warszawa 2003.
- Koenig F., *Polska bibliografia organów prof. Marii Szymanowicz jako narzędzie badań organoznawczych*, „Folia Organologica. International yearbook of organ and organ music” 2020, nr 3.
- Korpała J., *Dzieje bibliografii w Polsce*, Warszawa 1969.
- Matczuk A., *U progu nowożytnej polskiej bibliografii dziedzinowej. Julian Aleksander Kamiński i jego „Piśmiennictwo polskie rolniczo-technologiczne od roku 1549 do 1835 (1836)”*, „Folia Bibliologica” 2016, nr 57.
- Matczuk A., *Mecenat nad bibliografiami dziedzinowymi w okresie zaborów*, „Folia Bibliologica” 2013/2014, nr 55/56.
- Melosik Z., *Mit uniwersalnej biblioteki i idea definitywnej książki. Konteksty i kontrowersje*, „Studia Edukacyjne” 2023, nr 70.
- Mitura-Karwowska A., *Bibliografia zawartości czasopisma „Kwartalnik Historyczny” za lata 1887–2004*, Warszawa 2007.
- Nowak A., *Jeszcze o początkach bibliografii polskiej. Starowolski czy Łasicki*, w: *Profile nauki o książce*, pod red. J. Pomorskiego, Lublin 1988.
- O bibliografii i bibliografiach*, cz. 1, oprac. M. Wołoszyn, Rzeszów 2014.
- Sadowska J., *Bibliografia dziedzinowa dzisiaj – znaczenie i przyszłość*, „Bibliograficzne bazy danych: perspektywy i problemy rozwoju” 2017, nr 25. Materiały Konferencyjne EBIS https://ebibos.pl/index.php/Mat_konf/article/view/602/643.

- Sawoniak H., *Rozwój metodyki bibliograficznej w Polsce w okresie powojennym*, w: *Druga Ogólnokrajowa Narada Bibliografów*, Warszawa 1967, Biblioteka Narodowa Prace IB nr 9.
- Słownik terminologiczny z zakresu bibliografii i katalogowania* <https://sternik.bn.org.pl/vocab/index.php?tema=672&/bibliografia>
- Swoboda I., *Polskie bibliografie dziedzinowe jako źródło danych do badań biblio- i naukometrycznych*, „Bibliotheca Nostra. Śląski kwartalnik naukowy” 2018, nr 51.